

KRETINGOS PRANCIŠKONŲ BAŽNYČIAI – 400 METŲ

Kaip keitėsi Pranciškonų bažnyčios išorė

Kretingos puošmena Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčia – seniausia Vakarų Lietuvoje išlikusi bažnyčia, tikintiesiems duris atvėrusi prieš 400 metų. Istorijos ratui be perstojo riedant į priekį, neišvengiamai keitėsi ne tik bažnyčios geradarijai, ją lankantys maldininkai, bet ir pastato išorė. Per savo amžių bažnyčios išorė kito šešis kartus. Šiai kaitai įtakos turėjo karai, miestą siaubę gaisrai, išaugusios religinės bendruomenės poreikiai, bažnyčios koliatorių ir įtakingų geradarių simpatijos naujiems architektūros stiliams. Šiuo straipsniu siekiama supažindinti „Švyturio“ skaitytojus su garbingą jubiliejų švenčiančios mūsų katalikų bažnyčios eksterjero istorine raida.

Turimi rašytiniai šaltiniai ir istoriniai tyrinėjimai liudija, kad bažnyčia šalia baigto statyti bernardinų (pranciškonų observantų; toliau – pranciškonų) vienuolyno iškilo 1610–1617 metais Kretingos dvarininkų Jono Karolio ir Sofijos Chodkevičių fundacija. Pagal fundatorių pateiktą eskizą-projektą, kurio autorius nežinomas, ją mūrijo specialiai iš Krokuvos pakviestas profesionalus mūrininkas Kasperas Arkonas. Pagalbiniais darbininkais dirbo Kretingos valsčiaus valstiečiai, kurie vežė statybai akmenis, ruošė kalkes, nešiojo plytas ir kitas statybines medžiagas. Bažnyčios statybai grafai Chodkevičiai paskyrė 7-erių metų Kretingos dvaro pajamas.

Baigus interjero tvarkymo darbus ir pastačius pagrindinius altorius, 1619 metų liepos 7 dieną įvyko bažnyčios konsekavimo iškilmės, kurių metu Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška ją pašventino Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ir šv. Pranciškaus Serafiniečio titulu.

Eskizo ar projekto, pagal kurį buvo statoma bažnyčia, likimas nežinomas. Todėl pirminį bažnyčios eksterjerą galime atkurti tik pagal negausias XVII–XIX amžių archyvuose dokumentuose užsiliikusias žinias, seniausius bažnyčios piešinius bei architektūrinius pastato tyrimus.

Turimi duomenys leidžia teigti, kad 1617 metais baigta statyti bažnyčia buvo panaši į Kauno bernardinų vienuolyno šv. Jurgio Kankinio bažnyčią. Šis panašumas nėra atsitiktinis, kadangi būtent iš šio vienuolyno atvykę mažesnieji broliai tapo Kretingoje 1602 metais įsteigtos vienuolijos branduoliu. Bažnyčia buvo gotikinė, bebokštė, netinkuoto degto molio plytų mūro, stačiakampio plano, halinė, su kontraforsais ir pailga pusapvalė apside. Skirtingai nuo kauniškės bažnyčios ji buvo vienanavė, t. y. apėmė dabartinės bažnyčios didžiąją navą.

Kairįjį fasadą skaidė ir pastato kampas rėmė kontraforsai, tarp kurių beveik per visą sienos aukštį buvo įrengti smailiaarkiai langai. Tokius pat langus turėjo apsidė, kuri apėmė dabartinės bažnyčios transepto centrinę dalį su presbiterija. Pro juos kritusi šviesa apšvietė presbiterijoje stovintį didįjį altorių ir už jo įrengtą vienuolių chorą bei jame ant sienos kabantį titulinį Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai paveikslą.

Pagrindiniame fasade bažnyčios portalą puošė polichromuotos, medinės plastikos raizininiai dekoruo-

tos pagrindinės durys. Virš portalo fasado centre kilo aukšta anga su smailiaarkiu langu, pro kurį šviesa krisdavo į bažnyčios vidų. Šį langą tebeženklina bažnyčios sienoje esanti niša, matoma lipant į bokštą, o taip pat bažnyčios viduje, virš choro balkono. Abipus lango buvo įrengtos kelios nedidelės nišos.

Bažnyčios piešinys 1819 metais išleistame Lietuvos bernardinų provincijos žemėlapyje. Iš Vlado Drėmos knygos „LDK miestai ir miesteliai“ (Vilnius, 2006).

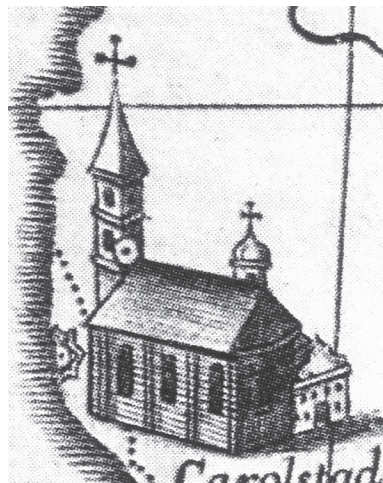
Prie bažnyčios dešiniojo fasado sienos glaudėsi vienuolyno galerija, juosianti uždarąjį kiemą – kluatrą. Iš galerijos vienuoliai patekdavo į bažnyčios vidų, į vienuolių chorą, buvusį už didžiojo altoriaus, o taip pat į požemius, kuriuose buvo įrengta vienuolių laidojimo kriptą.

Aukšta, siaura, grakščių gotikinės architektūros formų bažnyčia XVII amžiuje ryškiai dominavo nedidelio medinio ir vienaukščio Kretingos miestelio panoramoje. Tačiau jos žavesys negelbėjo nuo įvairių nelaimių, kurios lydėjo nesibaigiančius karus su švedais bei Lietuvos didikų tarpusavio vaidus. Prabėgus vos porai dešimčiai metų nuo jos konsekavimo, 1639 m. bažnyčią jau teko remontuoti. Dar smarkiau ją švedų kariuomenė nuniokojo 1659 m.

Karo kovoms aprimus, Kretingos savininkas, Polocko vaivada, Lietuvos didysis pastalininkis ir Lietuvos dvaro paizdininkis Kazimieras Jonas Sapiega skyrė lėšų bažnyčios ir vienuolyno pastatų remontui. Jo metu gotikinį pagrindinį fasadą pridengė masyvus, aukštas, stačiakampis, keturių tarpsnių bokštas su keturšlaite išilgintos piramidės pavidalo smaile. Manoma, kad tuo pat metu bažnyčios sienos buvo nutinkuotos, o virš navos stogo ties sandūra su apside iškilo mūrinis, renesansinis, dviejų tarpsnių signatorijos bokštelis. Pagrindinio bokš-

to smaile, matyt, buvusi medinės konstrukcijos, nes 1688 m. ją teko remontuoti. 1764 m. buvo perstatyti ir skarda apkalti abu bokštai, t. y. pagrindinio bokšto viršūnė ir signatorijos bokštelis.

Naująją išvaizdą bažnyčia išsaugojo beveik porą šimtų metų. Su renesansiniu signatorijos bokšteliu

Kretingos bažnyčios piešinys 1779–1781 metais Hiršo Leibovičiaus išleistame Lietuvos bernardinų provincijos žemėlapyje. Iš knygos „Lietuva žemėlapiuose“ (Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 2002).

ir aukštu stačiakampiu bokštu, užsibaigiančiu piramidine smaile, ji vaizduojama 1779–1781 m. Hiršo Leibovičiaus parengtame ir Nesvyžiuje išleistame Pranciškonų observantų ordino Lietuvos provincijos vienuolynų žemėlapyje. Tai ankstyviausias mus pasiekęs neabejotinai Kretingos pranciškonų bažnyčios atvaizdas.

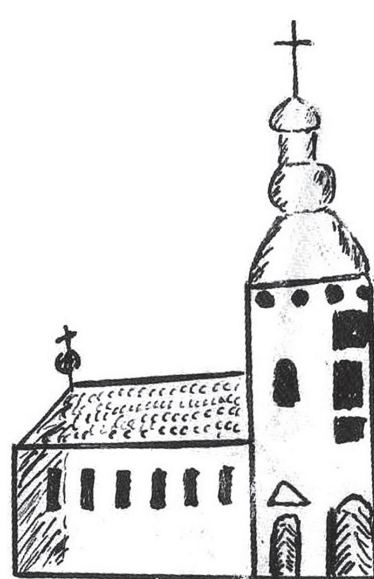
Panašiai bažnyčios pastatas pa-vaizduotas ir 1819 metais išleistame Lietuvos bernardinų provincijos žemėlapyje. Tik čia vaizdas mažiau detalizuotas, pieštas schematiškai.

Pristačius bokštą, bažnyčia tapo dar išpūdingesnė, iš tolo matoma parvažiuojant Klaipėdos, Palangos, Darbėnų, Salantų, Kartenos ir Gargždų keliais. Savo tūriu ji užgožė ne tik medinį miestelį, bet ir vienuolyną, kuris abiejuose minėtuose piešiniuose vaizduojamas kukliai prigludęs prie bažnyčios šono.

Po 1854 m. Kretingą nuniokojusio gaisro buvo sudarytas atstatomo miestelio sklypų planas. Jame yra schematinis bažnyčios piešinys, kuriame ji vaizduojama jau ne su piramidine smaile, o su neorenesansiniu dviejų tarpsnių kupolu. Turimi šaltiniai leidžia manyti, kad ši bažnyčios išorės permaina galėjo įvykti po 1837 metų, greičiausiai per 1849 m. remontą. XX amžiaus pirmoje pusėje bokšte buvo įrengtas mechaninis laikrodis, sujungtas su 4 varpais, iš kurių du buvę senes-

Kauno bernardinų vienuolyno šv. Jurgio Kankinio bažnyčia – 1617 metais pastatytos Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ir šv. Pranciškaus Serafiniečio bažnyčios prototipas. Nuotrauka iš Vikipedija.lt

Bažnyčios piešinys 1854 metų Kretingos miestelio sklypų plane.

Bažnyčios bokšto viršūnės montavimo darbai 1981–1982 metais.

Bernardinų bažnyčia 1875 metais. Dail. Napoleonas Orda.

ni už bažnyčią, nulieti 1592 ir 1593 metais.

1875 m. Kretingoje lankėsi lenkų dailininkas Napoleonas Orda, kuris savo piešiniuose įamžino svarbiausius ir gražiausius miesto statinius – pranciškonų bažnyčią su vienuolynu ir grafų Tiškevičių dvaro rūmus. Jo piešinyje matome, kad bažnyčios bokštas yra žymiai žemesnis nei XVIII a.–XIX a. pirmosios pusės piešiniuose, ir užsibaigia sulig bažnyčios stogo kraigu, virš kurio kyla

žemas keturių šlaitų stogelis su trijų tarpsnių neorenesansiniu kupolu, atkartojančiu signatorijos bokštelio siluetą. Tai leidžia teigti, kad 1672 m. pastatytas keturių tarpsnių bokštas dėl avarinės būklės ir trūkstant lėšų remontui tarp 1854 ir 1875 m. buvo pastebimai pažemintas nuardant viršutinį tarpsnį.

Palyginus N. Ordos 1875 m. piešinį ir apie 1905–1908 m. palangiškės fotografės Paulinos Mongirdaitės (Nukelta į 6 p.)

Kaip keitėsi Pranciškonų bažnyčios išorė

(Atkelta iš 5 p.)

darytą bažnyčios nuotrauką matosi, kad per tą laikotarpį šiek tiek pasikeitė bokšto viršūnė (kupolas). Nuotraukoje jis žemesnis ir šiek tiek kitokios formos. Lieka neaišku, ar viršūnė tikrai tarp 1875 ir 1905 m. buvo perdirbta. Galbūt dailininkas, popieriaus lape nusibraižęs bažnyčios eskizą, piešinyje viršūnės paprasčiausiai nedetalizavo.

Daugėjant atlaidų ir augant parapijiečių skaičiui, vienanavė bažnyčia tapo ankštoka. Per didžiąsias šventes ir daug tikinčiųjų sutraukiančius atlaidus joje nebesutildavo visi maldininkai. Jie buvo priversti melstis ir pamaldų klausytis šventoriuje. Kitiems vienuoliai leisdavo melstis prie bažnyčios prigludusioje vienuolyno galerijos dalyje.

Bažnyčios remontui ir praplėtimui aukos buvo pradėtos rinkti apie 1873 m., parapijos klebonu ir vienuolyno gvardijonu paskyrus pranciškoną tėvą Joną Mykolą Dargevičių. Per 20 metų tikintieji paaukėjo apie 5000 rublių, kuriuos naujasis klebonas ir gvardijonas tėvas Feliksas Rimkevičius prieš mirtį 1895 m. perdavė Kretingos grafui Aleksandrui Tiškevičiui, prašydamas jo aukomis ir lėšomis paremti bažnyčios rekonstrukciją.

Dėl stačiatikiškosios Rusijos valdininkų sudaromų kliūčių paruošiamieji bažnyčios atnaujinimo darbai ilgokai užtruko. Tik 1905 m. buvo sudarytas Bažnyčios statybos komitetas. Jo pirmininku išrinktas pagrindinis rėmėjas grafas Aleksandras Tiškevičius, nariais – Stončių dvarininkas, gydytojas dr. Karolis Parčevskis, jo brolis, Jokūbavo dvarininkas Vincentas Parčevskis, parapijiečiai Domininkas Mažonis, Jonas Barzdys, Kazimieras Drungilas ir Juozapas Martinauskis.

Projektą paruošė grafo Aleksandro Tiškevičiaus rekomenduotas Krokuvos architektas Slavomiras Odživolskis, prisidėjęs prie Vilniaus bernardinų bažnyčios atnaujinimo. Vadovaujami klebono, diecezinio kunigo Kazimiero Petreikio pagrindinius rekonstrukcijos darbus parapijiečiais ir jų pasamdyti statybininkai pradėjo ir baigė 1908 m. vasarą, o spalio 29 dieną atnaujinta bažnyčia buvo naujai pašventinta. Interjero pertvarkymo darbai užtruko iki 1912 m. pabaigos.

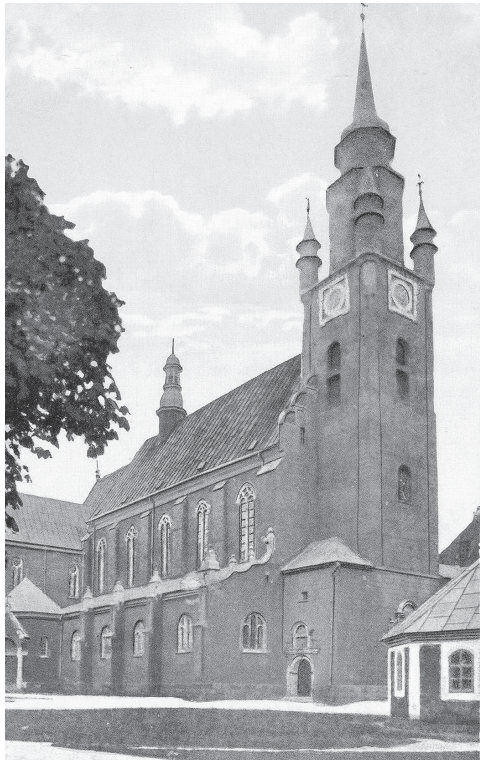
Statybos darbų metu buvo sutvirtinti pamatai, rekonstruotas fasadas ir portalas. Abipus senosios navos buvo įrengtos mažesnės šoninės navos. Dešinioji nava įruošta pertvarkius prie bažnyčios prigludusią vienuolyno galeriją, iškirtus arkines angas nuo pagrindinės navos ją skyrusioje sienoje, o kairioji – naujai pristatyta. Visas tris navas presbiterijos pusėje sujungė erdvus transeptas, už kurio liko daugiau nei perpus sutrumpėjusi apsidė. Tokiu būdu bažnyčia tapo laiptuoto tūrio, bazilikinė, trinavė ir įgavo lotyniško kryžiaus planą.

Transepto išorę papuošė puošnūs frontonai, atkartojantys vienuolyno senojo frontono renesansines formas. Prie šventoriaus pusėje esančio frontono buvo pritvirtinti du herbai – bažnyčios statytojų grafų Chodkevičių grifas su kalaviju ir pagrindinių bažnyčios rekonstrukcijos rėmėjų grafų Tiškevičių „Leliwa“ – skydas su šešiakampe žvaigžde ir pūsmėnuliu.

Bažnyčios bokšto perdengimai buvo atnaujinti, o bokštas paaukštintas. Virš jo pastatyta nauja, medinės konstrukcijos, apskardinta neorenesansinio stiliaus viršūnė su apžvalgos aikštele, o kampuose – keturi apvalūs bokšteliai su dvigubo kūgio pavidalo stogeliais. Naujoji bažnyčios bokšto viršūnė grafo Aleksandro Tiškevičiaus sumanymu pastatyta pagal Krokuvos Vavelio pilies katedros Žygimantų bokštą. Joje buvo įrengta varpinė, į kurią perkelti trys senieji bažnyčios varpai ir pakabintas naujas, garsioje Rusijos

Bažnyčia apie 1905–1908 metus. Fotografavo Paulina Mongirdaitė.

Pranciškonų bažnyčia apie 1936 metus.

varpų liejykloje Valdajuje nulietas varinis didysis varpas.

1908 m. rekonstrukcija smarkiai pakeitė ankstesnę bažnyčios vaizdą. Ši bažnyčia įamžinta daugelyje tarpukariu darytų Kretingos nuotraukų. Ji išliko ir senųjų kretingiškių atmintyje. Ruošiantis Telšių vyskupijos eucharistiniam kongresui, 1935 m. kaunietis inžinierius Rapolas Žigas medinę bokšto dalį remontavo. Prieš pat karą į varpinę buvo įkeltas 1939 m. parvežtas parapijiečių lėšomis Paryžiuje nulietas šv. Antano varpas.

Nacinės Vokietijos okupacijos pradžioje 1941 m. birželio 26 dieną padegus sinagogą, mieste kilęs gaisras nusiaubė vienuolyną su bažnyčia ir jiems priklausančius pastatus. Sudegė bažnyčios stogas, bokšto medinė dalis, nuo karščio išsilydė šv. Antano varpas, suskilinėjo lubos, nukentėjo interjeras. Vienuolyno ir bažnyčios atstatymui pranciškonų provincijolo T. Kazimiero Čepulio iniciatyva aukos buvo renkamos ne tik parapijoje, bet ir visame krašte.

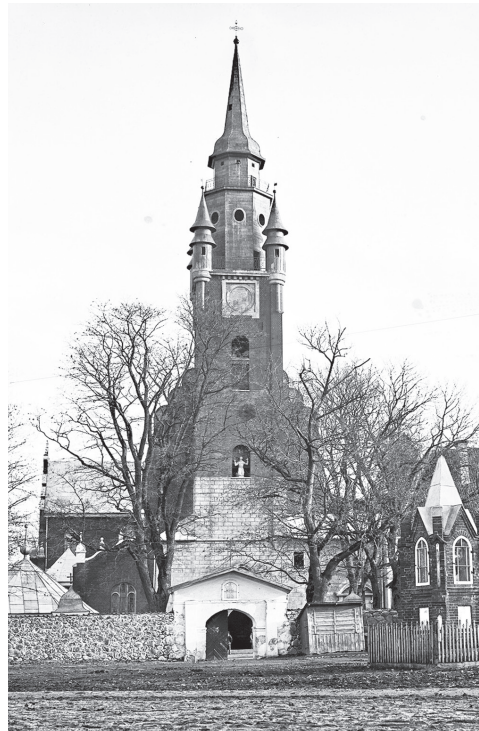
Pranciškonų ordino Lietuvos šv. Kazimiero provincijolo T. Kazimiero Čepulio kreipimasis į Telšių vyskupijos parapijų klebonus dėl paramos Kretingos bažnyčios ir vienuolyno atstatymui:

Žlibinų parapijos J. M. Didžiai Gerbiama Kunigui Klebonui Žlibinuose.

Garbė Jėzui Kristui! Kreipiuosi į Didžiai Gerbiamąjį Kunigą Kleboną šiuo nuolankiu prašymu.

Bažnyčia po 1941 metų gaisro.

Bažnyčia po 1908 metų rekonstrukcijos. Fotografavo Paulina Mongirdaitė.

Pirmomis karo dienomis skaudus gaisras sunaikino Kretingos Pranciškonų bažnyčią, vienuolyną, gimnaziją ir visus kitus trobesius.

Pranciškonai, pernai bolševikų apiplėšti iki mažiausių daiktų, nepajėgs sudegusių trobesių atstatyti be dosnios katalikiškos visuomenės paramos.

Tad pavesdami Tamstos, Didžiai Gerbiama Kunige Klebone, nuoširdžiai užuojautai tą sunkųjį Kretingos vargą, prašome teiktės pranešti savo Parapijiečiams apie ištikusią Kretingos Pranciškonus skaudžią gaisro nelaimę ir paprašykite padėti dosnios aukomis!

Jei dėl ko nors nebūtų patogu padaryti tam reikalui rinkliavos bažnyčioje, neatsisakykite, Didžiai Gerbiama Kunige Klebone, patarpininkauti ir priimti aukas iš duodančių Parapijiečių mūsų Kretingoj trobesių atstatymui.

Apsaugojimui nuo susigadinimų trobesių, kurių išliko sienos ir lubos, norėtume dar prieš žiemą juos apdengti. Tad paminėkite norintiems paaukoti, kad dėl tos priežasties labai laukiama skubesnė parama. Per Tamstą nuoširdžiai prašau ir mieluosius Tretininkus prisidėti gausesne dalimi ir palengvinti Kretingos vargą.

Už visus aukotojus bus laikomos Šventos Mišios kasdieną per ištisus metus. Tegu Išganytojo nuopelnai visiems gausiai atlygina! Aukos malonėkite siųsti, progai pasitai-

kius, per patikimus asmenis, šiais adresais: Kretinga, T. Provinciolui, arba Kaunas, Uosto 6 (prie Vytauto bažnyčios) T. Provinciolui.

Ta proga sveikinu Tamstą, D. Gerbiama Kunige Klebone, ir visus sveikus sulaukusius išlaisvinimo iš bolševikų kruvinojo teroro!

Su giliu dėkingumu ir aukšta pagarba.

1941 m. spalio mėn. 15 d.

T. Kazmieras Čepulis

O.F.M. Provinciolas

Kretinga.

Parapijos klebono pranciškono tėvo Pijaus Jurgio Andriačio vadovaujami parapijiečiai, gavę Kretingos apskrities statybos skyriaus 1941 metų spalio 31 dieną išduotą leidimą, iki metų pabaigos geležinėmis sijomis sustvirtino bažnyčios lubas, uždėjo naują stogą ir atliko bokšto remontą. Bažnyčios reikmenims laikyti šventoriaus pusėje tarp apsidės ir transepto 1942 m. pristatė pagalbinį priestatą, kuriame mažesnieji broliai 2005 m. įrengė Kankinių koplyčią.

Pokariu buvo remontuojamas tik bažnyčios interjeras. Atkurti jos išorę atstatant senąjį bokštą ėmėsi 1980 m. parapijos klebonu paskirtas kanauninkas Bronislovas Burneikis. Pagal architektūros istoriko Klemenso Čerbulėno anksčiau atliktus tyrimus kultūros paminklų konservavimo instituto architektė Margarita Ramanauskienė ir inžinierius Vytautas Šliogeris parengė restauravimo projektą, kuriame numatė atstatyti ne 1908 m. rekonstruotą neorenesansinį, o XVIII a. – XIX a. pirmosios pusės ikonografinėje medžiagoje užfiksuotą keturių tarpinių bokštą su piramidine viršūne ir apžvalgos aikštele. Jo statybai lėšas ir medžiagą aukėjo parapijiečiai, dirbę ir įvairius statybos darbus. Naujasis bokštas iškilo per porą metų, o pašventintas buvo 1982 m. rugpjūčio 14 dieną. Po trejeto metų į jį klebonas B. Burneikis įkėlė savo paties nulietus varpus, kuriuos 1985 m. liepos 13 dieną konsekrovo Telšių vyskupas Antanas Vaičius.

Kanauninko B. Burneikio atstatytą bokštą pranciškonai 2004 m. restauravo, naujai nutinkavo, įrengė jame naujus laiptus, tarpines aikšteles ir apšvietimą, pritaikydami jį ir apžvalgos aikštelę turistams lankyti.

Seniausia Vakarų Lietuvoje Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčia yra registruota nekilnojamojo kultūros vertybių registre ir valstybės saugoma kaip nacionalinio reikšmingumo lygmens kultūros paminklas (unikalus kodas 27495), turintis architektūrinį, dailės, kraštovaizdžio ir sakralinį vertingųjų savybių pobūdį.

Julius KANARSKAS
Istorikas, Kretingos muziejus